

Warszawa, dnia 12 listopada 2024 r.

dr hab. Przemysław Litwiniuk, prof. ucz.

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Instytut Ekonomii i Finansów

Zakład Finansów Publicznych, Bankowości i Prawa

Recenzja rozprawy doktorskiej
pt. *Status prawny działalności pszczelarskiej*, Poznań 2024
przygotowanej przez mgr. Krzysztofa Różańskiego
pod opieką naukową promotora prof. dr. hab. Romana Budzinowskiego

1. Podstawa prawna, przedmiot i cel recenzji

Podstawą sporządzenia niniejszej recenzji jest uchwała Rady Naukowej Dyscypliny Nauki Prawne Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu nr 7/2024/2025 z dnia 22 października 2024 r. powierzająca mi funkcję recenzenta w przewodzie doktorskim prowadzonym w oparciu o przepisy ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1789 ze zm.) w związku z art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. poz. 1669 ze zm.).

Przedmiotem recenzji jest przygotowana przez mgr. Krzysztofa Różańskiego rozprawa doktorska, której nadano tytuł: *Status prawny działalności pszczelarskiej*.

Celem recenzji jest stosownie do treści art. 13 ust. 1 ww. ustawy o stopniach naukowych zweryfikowanie, czy recenzowana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz czy wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Ustalenia w tym zakresie zostały oparte na podstawie szczegółowej oceny przedstawionej do recenzji pracy w zakresie wyboru tematu rozprawy i doboru problemu naukowego, przyjętych celów, konstrukcji, zastosowanych metod badawczych i merytorycznej treści rozprawy, wykorzystania źródeł oraz innych formalnych aspektów prowadzenia badań i pisanie prac naukowych.

2. **Temat, określenie problemu naukowego i cele rozprawy**

Problematyka recenzowanej rozprawy doktorskiej jest zagadnieniem istotnym zarówno z perspektywy nauk prawnych, jak i dla gospodarki żywnościowej państwa. Działalność pszczelarska bowiem, rozumiana jako „zespół czynności prawnych i faktycznych, które podejmowane są przez podmioty zajmujące się chowem i hodowlą pszczół”, określana popularnie jako „pszczelarstwo”, jest przedmiotem rozproszonej regulacji zarówno prawa krajowego, jak i unijnego, a ponadto zajęciem tysięcy osób, traktujących ją jako źródło utrzymania lub pasję, której tradycje na ziemiach polskich liczą co najmniej setki lat.

Koniecznym też jest odnotowanie w tym miejscu znaczenia pszczelarstwa ocenianego przez pryzmat nauk przyrodniczych i ekonomicznych, w których wskazuje się na jego doniosłe oddziaływanie na jakość bytowania istot żywych na planecie, zdolność do odtwarzania zasobów żywnościowych, zachowania roślinności i prowadzenia produkcji rolnej, ogrodniczej i sadowniczej. Jak wskazuje Doktorant, sektor pszczelarski zapewnia konsumentom dostęp do produktów pszczelich, takich jak miód, pyłek, wosk pszczele, mleczko pszczele, czy też jad pszczele, a produkty te znajdują szerokie zastosowanie w przemyśle spożywczym, farmaceutycznym, medycznym, kosmetycznym, tekstylnym i chemicznym. Znaczenie pszczelarstwa przejawia się również w zapyłaniu przez pszczoły miodne ponad 80% roślin dzikich i uprawnych na świecie, co przekłada się na wielkość produkcji rolnej (w tym przede wszystkim roślinnej). W Europie 84% gatunków roślin oraz 76% żywności uzależnione jest od zapyłania przez *Apis mellifera*, zaś korzyści wynikające z tej ekosystemowej usługi szacuje się na od 4,1 do 7,4 mld zł rocznie (wg cen z 2017 r.). W Polsce zapyłania wymagają m. in. rośliny sadownicze, krzewy owocowe, plantacje trwałe, rzepak i gryka. Pszczoły miodne w przypadku upraw sadowniczych decydują o 40–100% wielkości plonów, a wartość plonów uzyskanych dzięki zapyłaniu owoców wielokrotnie przekracza wartość produktów pozyskiwanych od tych owadów (s. 23 rozprawy i przywołane tam źródła). Ponadto, działalność pszczelarska, zapewniająca zapyłanie przez pszczoły roślin dzikich i uprawnych, stanowi jedną z tzw. usług ekosystemowych, przyczyniających się do zachowania optymalnego poziomu różnorodności biologicznej, w tym naturalnych ekosystemów i równowagi przyrodniczej.

Ważną problematykę stanowi również ochrona pszczół miodnych przed wyginięciem na skutek chorób zakaźnych oraz działań człowieka, obejmujących m.in. stosowanie szkodliwych dla pszczół środków ochrony roślin i nawozów. Istotnym obszarem regulacji jest też obrót produktami pszczelarskimi, w tym miodem, w szczególności przepisy odnoszące się do ochrony ich jakości, rzetelności oznaczeń, zasad ekologicznej gospodarki pasiecznej oraz do certyfikacji produktów zgodnie z ustawą z dnia 9 marca 2023 r. o rejestracji i ochronie nazw pochodzenia, oznaczeń geograficznych oraz gwarantowanych tradycyjnych specjalności produktów rolnych i środków spożywczych, win lub napojów spirytusowych oraz o produktach tradycyjnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 588 ze zm.).

Autor rozprawy dostrzegł także liczne praktyczne problemy związane ze stosowaniem przepisów dotyczących działalności pszczelarskiej, dotyczące przede wszystkim rozstrzygnięcia sporów w zakresie odszkodowań dla pszczelarzy w związku z zatruciem pszczół środkami ochrony roślin, odpowiedzialności za wykonywanie oprysków pestycydami w niewłaściwy sposób, rekompensat finansowych związanych z ubezpieczeniami majątkowymi pasiek, ochrony jakości miodu i przeciwdziałania jego fałszowaniu. Jak słusznie podkreślił, wycinkowe i rozproszone prawodawstwo poświęcone pszczelarstwu przyczynia się do występowania w praktyce sytuacji spornych. W konsekwencji nieporozumienia na tym tle stanowią przedmiot procesów sądowych.

Wskazany w tytule rozprawy „status prawny” działalności pszczelarskiej Doktorant postrzega jako stan prawny wyznaczony przez normy, których hipotezy dotyczą tej problematyki. Jak już sygnalizowano powyżej, zdefiniowane tego statusu wymagało od Autora przeprowadzenia egzegezy regulacji prawa Unii Europejskiej (*hard law* i *soft law*) oraz prawa krajowego – głównie cywilnego, administracyjnego i rolnego, w tym przepisów implementujących prawodawstwo unijne. Proces ten został wsparty solidną identyfikacją reprezentatywnego dla tematu pracy orzecznictwa oraz piśmiennictwa naukowego (w tym zagranicznego) i praktycznego, a także pogłębioną analizą prawnoporównawczą, dotyczącą ustawodawstw państw, w których regulacja działalności pszczelarskiej ma długie tradycje (Włochy), wyodrębniony charakter (Hiszpania) i gdzie pojęcie działalności rolniczej ujmowane jest w sposób kompleksowy

(Francja). Realizacja obranego zadania nie byłaby możliwa bez rozpoznania i zastosowania przez Doktoranta specjalistycznych pojęć z obszaru nauk przyrodniczych, a nawet medycyny weterynaryjnej.

Doktorant przyjął założenie, że działalność pszczelarska z perspektywy agrobiologicznej stanowi jeden z rodzajów działalności rolniczej i z tego względu powinna być przez ustawodawcę traktowana w sposób uprzywilejowany. Założył także, że z uwagi na swoisty charakter działalności pszczelarskiej oraz funkcje jakie pełni ona dla gospodarki i środowiska, powinna ona być w szczególny sposób chroniona oraz wspierana przez ustawodawcę. Podkreślił, że pszczelarstwu zagrażają liczne zjawiska, które w doktrynie określono jako czynniki o charakterze biologicznym, chemicznym, gospodarczym, środowiskowym oraz społeczno-demograficznym.

Z przyjętych założeń Doktorant wywiódł tytułowy problem naukowy określenia statusu prawnego działalności pszczelarskiej, którego rozwiązanie ma polegać na zdefiniowaniu charakteru prawnego działalności pszczelarskiej, w szczególności poprzez rozstrzygnięcie, czy pojęcie to wpisuje się w zakres znaczeniowy działalności rolniczej, a także czy gospodarka pasieczna może być kwalifikowana jako forma wykonywania działalności gospodarczej, zarówno w rozumieniu prawa publicznego, jak i prawa prywatnego. Ponadto, w ramach rozwiązania tak określonego zagadnienia naukowego, Doktorant podjął się ustalenia, czy ustawodawca w sposób wystarczający chroni działalność pszczelarską *sensu largo*, czy wyłącznie wybrane jej elementy, takie jak pszczoły miodne, podmioty ją prowadzące czy produkty pszczelarskie. W końcu, Autor rozprawy podjął się udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy ustawodawca w wystarczającym stopniu wspiera prowadzenie działalności pszczelarskiej, wskazując przy tym, że aktualny system wsparcia pszczelarstwa, ustanowiony przepisami unijnymi i krajowymi, obejmuje jedynie wybrane działania na rzecz sektora pszczelarskiego, takie jak np. modernizacja gospodarstw pszczelarskich, pomoc na przezimowane rodzin pszczelich, czy też sadzenie roślin miododajnych.

W warunkach tak określonego problemu naukowego i celów rozprawy, Doktorant sformułował następującą hipotezę badawczą: działalność pszczelarska stanowi jeden z rodzajów działalności rolniczej, która jest wprawdzie w coraz większym

stopniu chroniona i wspierana przez prawodawcę, aczkolwiek zarówno stopień jej ochrony jak i wsparcia jest wciąż niewystarczający.

Mając powyższe na uwadze, przedstawiam pogląd, że recenzowana rozprawa doktorska podejmuje ważny i aktualny temat, obejmujący doniosłe zagadnienia naukowe opracowane w nowatorskim kontekście, co odpowiada ustawowemu pojęciu „problemu naukowego”, którego oryginalne rozwiązanie stanowi jedną z przesłanek nadania stopnia naukowego doktora.

3. Konstrukcja, metodologia badań i tezy pracy (ocena merytoryczna)

Rozprawa składa się ze spisu treści, wykazu skrótów, siedmiu numerowanych rozdziałów, z których pierwszy ma charakter wstępu, a ostatni podsumowania, bibliografii obejmującej wykaz cytowanej w pracy literatury oraz listy wykorzystanych aktów prawnych, dokumentów oraz orzeczeń sądowych i trybunalskich. Maszynopis liczy 318 stron.

W rozdziale I, zatytułowanym „Rozważania wprowadzające”, Doktorant określił i uzasadnił wybór tematyki badań, zdefiniował cel pracy i podstawowe założenia badawcze oraz wskazał główne wątki problemowe i wstępną hipotezę badawczą. Ponadto, uzasadnił przyjętą strukturę pracy oraz metody badawcze. Wydaje się, że nieprzypadkowo tej części pracy Autor nadał status pełnowartościowego rozdziału, a nie tylko wstępu czy wprowadzenia. Zawiera ona bowiem wyjaśnienie tematu opracowania, szczegółowe rozważania nad istotą problemu badawczego, pogłębione omówienie stanu badań, solidną inwentaryzację piśmiennictwa i judykatury oraz rzeczowe uzasadnienie koncepcji rozprawy doktorskiej. Ta część pracy zasługuje na wysoką ocenę i nie budzi żadnych zastrzeżeń.

Rozdział II pt. „Działalność pszczelarska w polityce i prawie Unii Europejskiej oraz w prawie wybranych państw członkowskich” poświęcono ogólnym zagadnieniom dotyczącym pozycji działalności pszczelarskiej w strategiach, programach i prawie Unii Europejskiej oraz w prawie włoskim, prawie hiszpańskim i prawie francuskim. Docenić należy, że analiza ta obejmuje nie tylko aktualny stan prawny, ale również ewolucję podejścia prawodawcy europejskiego do przedmiotowo istotnego zagadnienia od momentu utworzenia Wspólnoty po czasy współczesne. Pozwala to czytelnikowi

dostrzec wzrost znaczenia działalności pszczelarskiej w zapatrywaniu instytucji europejskich na przestrzeni minionych dekad.

W rozdziale III zatytułowanym „Od bartnictwa do pszczelarstwa. Rozwój regulacji prawnych” Doktorant opisał proces kształtowania się regulacji prawnych na tle rozwoju pszczelarstwa w Polsce. Charakterystyka ta obejmuje proces rozwoju prawodawstwa poświęconego pszczelarstwu od początków polskiej państwowości do czasów współczesnych. Z takiej perspektywy mógł w dalszych częściach pracy przedstawić genezę i problematykę aktualnej regulacji pszczelarstwa w sposób bardziej usystematyzowany i przejrzysty.

Przedmiotem rozdziału IV jest próba określenia charakteru prawnego działalności pszczelarskiej. Doktorant podjął się tego zadania z perspektywy dotychczasowych ustaleń nauki w przedmiocie statusu działalności rolniczej, co w rezultacie badania specyficznych cech tytułowej aktywności zaowocowało wnioskami kwalifikującymi działalność pszczelarską do tej kategorii prawnej. To właśnie w tym rozdziale Autor przedstawił przywołaną przeze mnie na wstępie definicję działalności pszczelarskiej, którą skonfrontował z przesłankami kwalifikującymi ją w określonych przypadkach jako działalność gospodarczą w świetle prawa prywatnego i prawa publicznego.

Rozdział V, zatytułowany „Prawna ochrona działalności pszczelarskiej”, określa przede wszystkim przedmiot tytułowej ochrony, wyróżniając w jego ramach poszczególne kategorie: pszczoły miodne, podmioty prowadzące działalność pszczelarską oraz produkty pszczelarskie. W ramach pierwszej kategorii Doktorant scharakteryzował prawne aspekty ochrony użytkowej, humanitarnej i konserwatorskiej pszczół miodnych, prawną ochronę ich zdrowia, w tym przed zatruciem, jak również regulacje chroniące zasoby genetyczne pszczół miodnych. W ramach drugiej z wymienionych kategorii Autor przedstawił prawne formy zabezpieczenia starości oraz ochrony zdolności do pracy podmiotów prowadzących działalność pszczelarską, jak również problematykę ubezpieczeń majątkowych, jako przewidzianą przez prawo formę ochrony ich aktywności zawodowej. Z tej perspektywy zostały także przedstawione prawne aspekty stosunku prawnego, opartego na podstawie umowy o zapylenie.

W dalszej części omawianego rozdziału Doktorant zarysował model prawnej ochrony produktów pszczelarskich, wskazując na podstawowe wymogi związane z ochroną ich jakości i przeciwdziałaniem ich fałszowaniu, a także na problematykę oddziaływania na nie organizmów genetycznie modyfikowanych.

Rozdział VI obejmuje zagadnienia dotyczące prawnych form wsparcia działalności pszczelarskiej w świetle prawa i polityki Unii Europejskiej oraz regulacji krajowych. Rozważania dotyczą w szczególności instrumentów wsparcia pszczelarstwa w ramach wspólnej organizacji rynków produktów rolnych, Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2013-2020, płatności objętych systemem wsparcia bezpośredniego oraz instrumentów Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027. Jeśli chodzi o mechanizmy wsparcia ustanowione przepisami prawa krajowego, Doktorant wyróżnił te o zasięgu ogólnopolskim (zarządzane centralnie) oraz stosowane przez jednostki samorządu terytorialnego.

W ostatniej części rozprawy – rozdziale VII zatytułowanym „Rozważania końcowe”, Doktorant podsumował poczynione ustalenia, dokonał oceny przeanalizowanych regulacji prawnych i przedstawił główne wnioski oraz postulaty *de lege ferenda*. Warto podkreślić, że w tej części pracy, obejmującej blisko 19 stron maszynopisu, Autor twórczo rozwinął i uzdatnił do wykorzystania w procesie stanowienia i stosowania prawa swoje poglądy, które szczegółowo wyartykułował w rozdziałach poprzedzających.

W podsumowaniu Doktorant potwierdził zasadność hipotezy badawczej, akcentując niedostatki względem wymogów współczesności aktualnych rozwiązań prawnych odnoszących się do działalności pszczelarskiej. O istotności tego rodzaju regulacji świadczy odnotowana w rozprawie rola pszczół miodnych w stosunkach społeczno-gospodarczych i dla ochrony środowiska. Jak wskazano, roczna wartość usługi zapylania upraw przez pszczoły miodne szacowana jest na kwotę ponad 150 mld euro, co ma stanowić równowartość blisko 10% łącznej światowej produkcji rolnej przeznaczonej na cele żywnościowe.

Z aprobatą należy odnieść się do zaproponowanej przez Doktoranta definicji pojęcia „działalność pszczelarska”, którą określił jako „działalność polegającą na chowie i hodowli pszczół miodnych, prowadzoną przez pszczelarza przy pomocy

odpowiednio zorganizowanych instrumentów, której efekt stanowi z jednej strony wytwarzanie produktów pszczelarskich, z drugiej zaś zapylanie przez te owady roślin dzikich i uprawnych”. Takie ujęcie przedmiotu badanej przez Autora ochrony prawnej i wsparcia w ramach polityk publicznych pozwoliło na kompleksowe rozprawienie się z przyjętymi zagadnieniami badawczymi. Odnosząc się zaś do samej definicji, chciałbym w trybie polemicznym zwrócić uwagę na zbyt ogólnikowe – moim zdaniem – ujęcie metody prowadzenia działalności pszczelarskiej. Sformułowanie „przy pomocy odpowiednio zorganizowanych instrumentów” nie zawęża dostatecznie formuły tej aktywności do metod uznawanych za tradycyjne, ekologiczne i zgodnie z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej w rozumieniu prawa cywilnego. Węższe ujęcie tej problematyki pozwoliłoby w większym stopniu zdystansować się od ujawnianych w przestrzeni publicznej głównie zagranicznych praktyk intensyfikowania wytwarzania produktów pszczelarskich metodami nieekologicznymi, czy nawet nieuczciwymi.

Doktorant trafnie zakwalifikował działalność pszczelarską jako rodzaj działalności rolniczej, zarówno z perspektywy prawa krajowego, jak i regulacji Unii Europejskiej, uzasadniając swój pogląd zarówno egzemplifikacją zaczerpniętą z systemu prawa, jak i poglądów doktryny. Słusznie również wskazał, że działalność pszczelarska, w przypadku ziszczenia się określonych w prawie publicznym i prawie prywatnym przesłanek, może zostać uznana za działalność gospodarczą.

Zgodzić się należy z Doktorantem, że prawna ochrona pszczół miodnych ukształtowana została w sposób niespójny. Autor ma rację, stwierdzając, że z jednej strony zostały one zakwalifikowane w przepisach ustawy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich jako zwierzęta gospodarskie, z drugiej strony – jako do zwierząt bezkręgowych – nie stosuje się do nich przepisów prawnych dotyczących dobrostanu zwierząt gospodarskich. Wskazuje to na niekonsekwencję krajowego prawodawcy, który wyróżnił pszczoły miodne ze względu na ważną funkcję, jaką pełnią dla gospodarki (jako zwierzęta gospodarskie podlegają ochronie użytkowej), ale jednocześnie nie objął regulacją kwestii ich dobrostanu. Istnieją też poważne wątpliwości co do zakresu ochrony pszczół miodnych na podstawie przepisów ustawy o ochronie zwierząt i w konsekwencji objęcia ich ochroną humanitarną. Stanowi to duży niedostatek polskiego ustawodawstwa. Trafne są też uwagi Doktoranta co do zbyt

wąskiego zakresu ochrony konserwatorskiej (zachowawczej) zasobów genetycznych pszczół miodnych.

Bardzo interesujące są ustalenia Doktoranta odnoszące się do problematyki ochrony zdrowia pszczół miodnych, która obejmuje w szczególności zagadnienia związane z prowadzeniem pszczelarskiej działalności nadzorowanej, zwalczaniem chorób zakaźnych *Apis mellifera* oraz kwestie transportu, tranzytu i handlu tymi owadami. Autor przeprowadził analizę tej materii zarówno z perspektywy instrumentów prawnych o charakterze prewencyjnym, jak i represyjnym, wskazując na liczne mankamenty obowiązujących regulacji, w tym niespójności pomiędzy prawem krajowym i prawem unijnym. Słusznie przy tym postuluje dostosowanie polskich regulacji, tak by stały się skuteczne w szerszym zakresie i komplementarne z prawem Unii Europejskiej. Godny podkreślenia jest wniosek Doktoranta, dotyczący potrzeby ustalenia przez prawodawcę unijnego spójnej koncepcji dopuszczalności stosowania zagrażających bytowi lub zdrowiu pszczół miodnych środków ochrony roślin, która – przetransponowana do systemu prawa – skutecznie zapobiegałaby niszczycielskim skutkom wykorzystywania w produkcji rolnej niektórych pestycydów, w szczególności z grupy neonikotynoidów, co przyczyniłoby się również do ograniczenia zawisłych przed Trybunałem Sprawiedliwości UE sporów w zakresie tej problematyki.

Doktorant zasadnie wskazuje na deficyty w praktyce stanowienia prawa (w tym prawa miejscowego) i jego stosowania przez organy administracji publicznej w zakresie problematyki ochrony zasobów genetycznych pszczół miodnych. Kontrola administracyjna nad procesem kojarzenia pszczół pozostaje wciąż nieefektywna (iluzoryczna), co sprzyja stosowaniu przez wielu pszczelarzy procedur mieszania krajowych rodzin pszczelich z pochodzącymi z nieznanymi źródłami zagranicznymi. Takie praktyki nie tylko utrudniają prowadzenie prac badawczych w obszarze programów ochrony zasobów genetycznych pszczół polskich, ale przede wszystkim zwiększają ryzyko rozprzestrzeniania się chorób zakaźnych tych owadów, takich jak warroza czy zgnilec amerykański.

Na pozytywną ocenę zasługują wyniki prac badawczych Doktoranta, które dotyczą kwestii pozycji i ochrony prawnej podmiotów prowadzących działalność pszczelarską. Autor przeprowadził analizę w tym zakresie m.in. z perspektywy

problematyki systemów ubezpieczeń społecznych, wskazując na możliwość włączenia pszczelarzy z mocy ustawy do preferencyjnych schematów realizowanych przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego. Interesujący jest też wywód dotyczący zagadnienia ubezpieczeń majątkowych w działalności pszczelarskiej.

Ważnym punktem rozprawy są rozważania Doktoranta, prowadzone głównie w sferze postulatywnej, odnośnie do prawnego określenia *essentialia negotii* umowy o świadczenie usług zapylania pól uprawnych. Pszczelarstwo wędrowne jest współcześnie dostatecznie rozpowszechnione i przyczynia się do zwiększania dochodowości działalności pszczelarskiej. Wydaje się, że ustawowe uregulowanie zasadniczych elementów tego rodzaju treści czynności prawnej oraz określenie zakresu ochrony prawnej osób trzecich byłoby zabiegiem społecznie i gospodarczo użytecznym.

Doktorant rzetelnie przedstawił również problematykę prawnej ochrony produktów pszczelarskich przed fałszowaniem oraz przedostawaniem się do nich organizmów GMO, wskazując na niedostatki legislacyjne, które w polskich warunkach są jednak niwelowane za pomocą środków administracyjnoprawnych.

Analizę w tym przedmiocie Autor zwięźliwie i niebudząco konkluzją, iż w ramach każdego z elementów składających się na zakres ochrony prowadzenia gospodarki pasiecznej występuje wiele mankamentów co do ich prawnej regulacji, zarówno jeżeli chodzi o instrumenty o charakterze prewencyjnym, jak i instrumenty o charakterze represyjnym. Według Doktoranta, aktualny stopień ochrony działalności pszczelarskiej jest niewystarczający.

Oceniając adekwatność publicznoprawnych instrumentów wsparcia działalności pszczelarskiej w ramach polityki unijnej i polityki krajowej, Doktorant odnotował ważne zmiany podstaw prawnych interwencji publicznej, wskazując przede wszystkim na przepisy o planach strategicznych dla Wspólnej Polityki Rolnej. W konkluzji trafnie zauważył, że istotnym problemem jest brak jednolitej unijnej strategii na rzecz wsparcia pszczelarstwa, uwzględniającej m.in. szczególną rolę pszczół jako zapylaczy i rozwój młodych pszczelarzy, na bazie której można byłoby opracować odpowiednio dobrane do swoistości działalności pszczelarskiej formy jej wsparcia. Takiego planu działania brak jest również na poziomie krajowym, gdzie prowadzi się wyłącznie fragmentaryczne formy interwencji publicznej w tym sektorze.

Korzystając z przysługującego recenzentowi przywileju, w tym miejscu przedstawiam pytanie z prośbą o udzielenie odpowiedzi na nie podczas publicznej dyskusji nad rozprawą doktorską: jakie są podstawowe różnice pomiędzy unijnymi instrumentami wsparcia pszczelarstwa przewidzianymi w ramach mechanizmów Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2013-2020 i ustanowionymi w polskim Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027?

Pozostając przy zagadnieniu dokumentów programowych służących realizacji strategii rozwoju i polityki gospodarczej Unii Europejskiej i państw członkowskich, muszę odnotować, że nie zgadzam się z twierdzeniem Doktoranta, jakoby PROW można było z krajowej perspektywy jurej kwalifikować jako ratyfikowaną umowę międzynarodową „w rozumieniu art. 91 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej” (s. 208-209). Mając na uwadze tematykę rozprawy rozważania w tym zakresie uznać należy za nieistotne, jednakże wskazać trzeba, iż z publikacji, na którą Autor powołał się, jednoznacznie wynika, że „PROW – po jego zatwierdzeniu przez Komisję Europejską decyzją wykonawczą (...) – staje się źródłem prawa powszechnie obowiązującego, o którym mowa w art. 91 ust. 3 Konstytucji” (zob. P. Litwiniuk, *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich jako dokument programowy i źródło prawa rolnego*, Warszawa 2018, s. 190). W przywołanej jednostce redakcyjnej ustawy zasadniczej znajduje się odwołanie do prawa stanowionego przez organizację międzynarodową, nie zaś do ratyfikowanych umów międzynarodowych (choć to określenie występuje tam w innym kontekście i mogło doprowadzić Doktoranta do chybionego uogólnienia).

Powyższe uwagi o charakterze polemicznym czy też dotyczące sfery wyłącznie pośrednio związanej z obszarem przeprowadzonych badań, nie wpływają jednak na ogólną wysoce pozytywną ocenę merytorycznej zawartości rozprawy doktorskiej, której ustalenia są co do zasady spójne, logiczne i w niektórych aspektach nowatorskie, a wnioski dojrzałe i trafne. Lektura jej treści pozwala uznać Doktoranta za znawcę teoretycznych i praktycznych uwarunkowań prawnych funkcjonowania sektora pszczelarskiego. Autor porusza się sprawnie zarówno w obszarze dorobku judykatury i doktryny (także innych niż prawne szczegółowych nauk), jak też celnie odwołuje się do przykładów z funkcjonowania gospodarstw pszczelarskich i administracji.

W procesie przygotowania rozprawy wykorzystano przede wszystkim formalno-dogmatyczną metodę prowadzenia badań naukowych, adekwatnie uzupełnioną metodą prawnoporównawczą i historyczno-prawną. Konstrukcja rozprawy została dobrana odpowiednio do jej założeń naukowo-badawczych, dostatecznie wyraźnie wyodrębniając cel i przedmiot opracowania, w tym istotę problemu, stan badań oraz nowatorskie rozważania analityczno-opisowe nad podjętą tematyką.

W mojej ocenie, rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego – określenia statusu prawnego działalności pszczelarskiej. Nastąpiło to poprzez wszechstronną analizę obowiązujących przepisów prawa krajowego i unijnego, szczegółową inwentaryzację poglądów dotychczasowej doktryny i judykatury na ten temat oraz poprzez zidentyfikowanie problemów związanych z definiowaniem i kwalifikowaniem działalności pszczelarskiej, ochroną życia, zdrowia i zasobów genetycznych pszczół, ochroną i wspieraniem podmiotów trudniących się pszczelarstwem oraz prawną ochroną produktów pszczelarskich, których rozwiązanie Doktorant zaproponował w drodze określonej wykładni przepisów prawa, bądź w ramach postulatów *de lege ferenda* (klarownie zestawionych na s. 268-274 rozprawy).

4. Ocena formalna

Uważam, że treść manuskryptu odpowiada tytułowi określoneemu w uchwale wszczynającej przewód doktorski.

Bibliografia rozprawy jest bogata i interdyscyplinarna (liczy 439 pozycji, z czego znacząca część zagranicznych). Została przygotowana zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie zasadami pracy naukowej. Przyjęty podział źródeł, które zostały wykorzystane w pracy, jest czytelny i nie budzi zastrzeżeń. Sposób konstruowania przypisów, których jest 368 (w tym jeden – nr 128 – bez treści), jest prawidłowy.

Doktorant posługuje się językiem właściwym dla prac naukowych, wykazując przy tym przygotowanie teoretyczne z zakresu nauk prawnych. Podczas lektury napotkałem na pewne niedokładności językowe i interpunkcyjne, których liczba nie przekracza jednak przeciętnej dla tego rodzaju prac miary. Przy czym, jeżeli rozprawa miałaby stać się przedmiotem publikacji książkowej, do czego zachęcam, za przydatne uważam poddanie jej profesjonalnej redakcji językowej (miejscami występują

powtórzenia wyrazów, np. na s. 258 „w życie” „w życie”, nieprecyzyjne określenia, np. „sejmikom wojewódzkim” a nie sejmikom województw, nieaprobowane w niektórych środowiskach prawniczych określenia typu „postanowienia ustaw”, czy też przemienione przez automatyczne funkcjonalności edytora tekstu słowa „rolnej” i „rolnych” na „wolnej” i „wolnych”).

Reasumując, przedstawiam pogląd, iż od strony formalnej przyjęta i zrealizowana koncepcja pracy zasługuje na aprobatę.

5. **Konkluzja**

Mając powyższe na uwadze oceniam, że mgr Krzysztof Różański wykazał w recenzowanej rozprawie doktorskiej spełnianie wskazanych na wstępie obligatoryjnych przesłanek nadania stopnia doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne. Wyniki podjętej w ramach przewodu doktorskiego pracy naukowej ubogacają doktrynę prawa w dzieło porządkujące ważną problematykę z zakresu teorii prawa rolnego, a także w istotne postulaty *de lege ferenda*.

W związku z powyższym wyrażam niniejszym pogląd, że przedstawiona do recenzji dysertacja pt. *Status prawny działalności pszczelarskiej* (Poznań 2024) spełnia bez zastrzeżeń stawiane rozprawom doktorskim wymagania ustawowe, stanowiąc oryginalne rozwiązanie problemu naukowego w rozumieniu art. 13 ust. 1 ustawy o stopniach naukowych oraz wykazując ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie naukowej – nauki prawne, jak również dowodząc umiejętności samodzielnego prowadzenia przez mgr. Krzysztofa Różańskiego pracy naukowej.

Z powyższych względów wnoszę o dopuszczenie pana mgr. Krzysztofa Różańskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego, a przede wszystkim – o przyjęcie rozprawy doktorskiej i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Oceniam również, iż recenzowana rozprawa, z opisanych powyżej względów, stanowi szczególne osiągnięcie naukowe, w związku z czym przedstawiam wniosek o jej wyróżnienie.

Przemysław Litwiniuk